Eesti Kontsert 85

DRAAMA KAHES VAATUSES

AUGUST VON KOTZEBUE VIIMANE VAATUS

LIBE • PÄHKLIMÄGI • TAMMEARU • TRUUP • KIMMEL • JOOST • MERISTE

admirals

Eesti Kontserdi hooaja peatoetaja

admirals.group

Admirals Group AS

T 20. JAANUAR 2026 19.00 Jõhvi kontserdimaja
R 13. MÄRTS 2026 19.00 Jõhvi kontserdimaja
L 14. MÄRTS 2026 19.00 Südalinna teater
K 18. MÄRTS 2026 19.00 Vanemuise kontserdimaja
N 19. MÄRTS 2026 19.00 Pärnu kontserdimaja

August von Kotzebue viimane vaatus

Lavastaja **Elina Pähklimägi**
Autor **Katariina Libe**
Kavatekstide autor **Katariina Libe**
Helilooja **Tobias Tammearu**
Kostüümikonsultant **Iir Hermeliin**
Valguskunstnik **Rene Topolev**
Grimmikunstnik **Merlin Tovstik**
Grimmeerija **Mariliis Müür**
Fotograaf **Kalev Lilleorg**
Plakati foto **Siim Vahur**
Kavalehe fotod **Kalev Lilleorg**
Valgustehnik **Rommi Ruttas**

Osades: **Markus Truup, Jaune Kimmel, Triinu Meriste, Janek Joost, Kevin Raudsoo, Kusti Kilk, Laur Palmet, Markus Smorodin, Rait Anger, Rudolf Rostin**

TÄNU

Vallo Reimaa, Kertu Orro, Iir Hermeliin

Jõhvi vallavalitsus, SA Eesti Kontsert, Jõhvi kontserdimaja, Teater Tuuleveski, Jõhvi Gümnaasium, Toila valla spordi- ja kultuurikeskus, Kohtla-Järve kultuurikeskus, Jõhvi kultuuri- ja huvikeskus, Tallinna Linnateater, Rakvere Teater, Rahvusooper Estonia, Ugala Teater, Teater Vanemuine, Grimmikool

Terje Kessel-Otsa, Moonika Lausvee, Deevy Pukk, Kristin Veldre, Kaja Kupp, Indrek Apinis, Aune Kuul, Merli Matti, Maret Kongi, Karin Tetsman, Liia Prants, Aivar Mäe, Triin Isak, Aare Vilba

August von Kotzebue tähtsus eesti kultuuriloos

August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (1761–1819) on maailmas tuntud eelkõige väga viljaka saksa näitekirjaniku, pisaradraama looja ning Johann Wolfgang von Goethe kriitikuna. Vähem on aga teada see, kui oluline oli tema panus eesti kultuurilukku. Kotzebue oli oma elu ajal Eestiga tihedalt seotud ja teda võib nimetada ka estofiiliks.

Saksamaal Weimaris sündinud Kotzebue saabus Tallinna 1783. aastal Vene tsaririigi ametnikuna, omamata ettekujutust sellest, et siinsetel talupoegadel on oma keel ja kultuur. Tallinnas tutvus ta kohaliku saksa eliidiga ning sai heaks sõbraks parun Friedrich Gustav Roseniga (1740–1817), kes oli estofiilide seltskonna keskne tegelane. Koos Roseniga püüdis Kotzebue kaasa aidata reformidele, mis puudutasid ka talupoegade õigusi. Hiljem, juba mõisapidajana, puutus ta otseselt kokku ka siinse maaeluga.

Peale talupoegade olukorra edendas Kotzebue väga jõudsalt kohalikku teatripilti. Ta asutas Tallinnas asjaarmastajate teatri ning kirjutas mitmeid saksa-eesti kakskeelseid lavateoseid, mis käsitlesid ka kohalikke teemasid. Tema laulumängu „Die väterliche Erwartung“ („Isalik ootus“), mis esietendus Tallinnas 1788. aastal, kõlas arvatavasti esimest korda maailma ajaloos laval eesti keel ning seda peetakse eesti rahvusliku teatri alguseks.

Just Kotzebue kaudu said eestlased esmakordselt kokkupuute euroopaliku draamaga. Ehkki tema teater esindas baltisaksa maailmapilti, pani see ometi aluse kunstivormile, millest hiljem sai eestlaste rahvusliku eneseteadvuse oluline kandja. Paljud varased eestikeelsed lavatekstid olidki Kotzebue näidendite mugandused või tõlked. Nende kasuks rääkis see, et need olid dramaturgiliselt selged, moraalselt arusaadavad ja tolleaegsele publikule lihtsalt mõistetavad, mis tegi neist ideaalse materjali ka harrastusteatritele.

Vähem tuntud, kuid kõnekas tahk August von Kotzebue seotusest Eestiga puudutab tema huvi põllumajanduslike uuenduste, eriti kartulikasvatuse vastu. Valgustusajastule omaselt ei piirdunud Kotzebue üksnes vaimuelu ja teatriga, vaid tundis elavat huvi ka praktiliste reformide vastu, mis võiksid parandada kohaliku elanikkonna elujärge. Kartulis, mida 18. sajandi alguses veel Eesti aladel ei tuntud, nägi Kotzebue näljahädade ennetajat ja talurahva toidulaua mitmekesistajat.

Kotzebue kirjutas kartulikasvatuse kasulikkusest nii publitsistlikes tekstides kui ka oma kirjavahetuses, rõhutades selle taime vastupidavust ja suurt saagikust Eesti oludes.

Kotzebue oli eriti lähedalt seotud Ida-Virumaaga ning teda on nimetatud ka kõige kuulsamaks inimeseks, kes kunagi Jõhvi kihelkonnas on elanud. Tema esimene kokkupuude ümbruskonnaga toimus läbi Friedrich Gustav von Rosenile kuulunud Kiikla mõisa, mida Kotzebue 1780ndatel aastatel sageli külastas. Kiiklas etendati ka mitmeid Kotzebue näidendeid. 1793. aastal ostis Kotzebue aga ise endale Friedenthali mõisa koos neljakümne kahe talupojaga, makstes selle eest 18 000 rubla. Tänapäeval kannab koht Sinivoore nime ja asub Kohtla-Järve läheduses. On arvatud, et just seal veetis Kotzebue oma elu kõige õnnelikumad aastad, loobudes riigiteenistusest ning pühendudes kirjutamisele ja mõisapidamisele. Mõisas tegutses Kotzebue juhtimisel ka harrastusteater.

Kotzebue elust

August von Kotzebue sündis 3. mail 1761 Weimaris, ajal, mil Saksamaa vaimuelu mõjutasid valgustusideed ja klassitsism. Ta õppis õigusteadust Jena ja Duisburgi ülikoolides, kuid juba varakult oli selge, et tema tegelik kutsumus oli seotud kirjutamise ja teatriga. Üheks suurimaks varasemaks mõjutajaks tema loometeel oli Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), kellest hiljem sai tema tuliseim rivaal. Kotzebue elu oli tormiline ja täis järske pöördeid. Ta töötas mitmel ametikohal Vene keisririigi teenistuses, sealhulgas Tallinnas, Peterburis ja Siberis, kuhu ta mõneks ajaks pagendati. Sattudes Paul I soosingusse, tõusis Kotzebue ametiredelil kõrgele.

Kotzebue tegevust on keeruline vaadata eraldiseisvalt Prantsuse revolutsioonist, mis mõjutas oluliselt ka Saksamaa ja Venemaa tolleaegseid poliitilisi hoovuseid. Algselt liberaalsete vaadetega Kotzebue nägi, kui laastav mõju revolutsioonil oli, ning asus seetõttu kaitsma monarhiat ja valitsevat korda. Ta kirjutas revolutsiooniliste vaadete kohta: „Meie valgustajate arutlused võivad ju teeside tasemel õiged olla, aga et nad kõik just tarvitamiseks ei kõlba, seda õpetavad meile Prantsusmaa uusimad õuduslood. Pangede viisi on valatud verd, miljonid inimesed on tehtud õnnetuks, õnnelikuks mitte kedagi.“ Just konservatiivsed vaated ja kriitika rahvuslike liikumiste suhtes äratasid tema suhtes aga rahvuslikult meelestatud noorsoo viha. 1819. aastal mõrvati Kotzebue Mannheimis üliõpilase Karl Ludwig Sandi poolt, kellest sai poliitilise radikalismi sümbol. See sündmus vapustas kogu Euroopat ja mõjutas otseselt ka poliitilist kliimat Saksa aladel.

Kotzebue eraelu oli sama kirju ja produktiivne kui tema looming – ta oli kolm korda abielus ja tal oli kokku suisa 18 last. Esimene abielu sõlmiti 1785. aastal Tallinnas Friederike Julie Dorothea von Esseniga, kes oli baltisaksa aadlidaam. Sellest abielust sündis muuhulgas Otto von Kotzebue (1787–1846), kellest said sai tuntud maadeavastaja, ning Moritz von Kotzebue (1789–1861), kes oli tuntud sõjamehe ja rännumehena. Pärast Friederike surma 1790. aastal abiellus Kotzebue 1794. aastal Christine Gertrude von Krusensterniga, kes kuulus samuti baltisaksa aadlisuguvõssa. Sellest abielust sündis teiste hulgas Paul von Kotzebue (1801-1884), kes oli tuntud Venemaa sõjaväelase ja riigitegelasena. Kolmanda abielu sõlmis Kotzebue Wilhelmina Friederike von Krusenstierniga 1804. aastal pärast Christina surma. Sellest liidust sündis näiteks Alexander von Kotzebue (1815–1889), kes sai tuntuks maalikunstnikuna.

Kotzebue loomingust

August von Kotzebue looming on oma mahult ja mõjult üks 18.–19. sajandi Euroopa teatri tähelepanuväärsemaid nähtuseid. Ta kirjutas kokku üle kahesaja näidendi, lisaks romaane, jutustusi, reisikirju, esseesid ja poliitilisi artikleid. Kotzebue ei püüdnud luua midagi ajatut, vaid reageeris kiiresti oma ajastu publiku ootustele ja aktuaalsetele sündmustele. Just see tegi temast erakordselt menuka autori ning ühtlasi ka kriitika sihtmärgi.

Kotzebue loomingu keskmes on inimene oma igapäevastes suhetes. Tema peamisteks motiivideks on perekond, vanema ja lapse suhted, eksimine ja andestamine, sotsiaalne ebavõrdsus ning seisuslike piiride ületamine. Sageli asetab ta oma tegelased olukorda, kus nad peavad langetama otsuse, mis on

vastuolus seaduste või ühiskondlike normidega. Ta ei pelga liialdusi ega tugevaid kontraste, sest tema eesmärk on vaatajat emotsionaalselt liigutada ja kaasa haarata.

Varasemas loomingus on Kotzebue selgelt valgustuslik, tema tekstidest peegeldub usk inimese võimesse muutuda paremaks, mõistuse ja hariduse jõusse ning ühiskonna progressi. Tema näidendites lahenevad konfliktid sageli lepituse ja inimliku mõistmise kaudu. Aja jooksul muutub aga tema toon tumedamaks ja iroonilisemaks.

19. sajandi alguse teostes on rohkem pessimismi ja skeptilisust idealismi suhtes. See muutus peegeldab nii Euroopa poliitilisi vapustusi – Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdu – kui ka Kotzebue enda kogemusi tsensuuri, pagenduse ja avaliku vaenuga.

Kotzebue loomingu vastuvõtt oli juba tema eluajal äärmuslik. Publik armastas teda, tema näidendeid mängiti üheaegselt kümnetes teatrites üle Euroopa ja isegi Ameerikas. Samal ajal suhtus kirjanduslik eliit temasse üleolevalt või lausa vaenulikult. Goethe, Schiller ja nende järgijad pidasid Kotzebue teatrit kunstiliselt madalaks, heites sellele ette sentimentaalsust, lihtsakoelisi süžeesid ja publikule meele järele olemist.

Kotzebue ja Goethe

August von Kotzebue ja Johann Wolfgang von Goethe vastasseis on üks 18. ja 19. sajandi vahetuse saksa teatriloo põnevamaid konflikte, sest see ei olnud pelgalt kahe isiku vaheline antipaatia, vaid kahe vastandliku kunstikäsitluse kokkupõrge. Kotzebue ja Goethe isiklik tutvus oli küll põgus, aga nad hoidsid teineteise loomingul teravalt silma peal.

Goethe oli Kotzebue kaasaegne, kirjanik, riigimees ja teatrijuht. Alates 1775. aastast tegutses ta Weimari hertsogkonnas kõrgetel ametikohtadel ning juhtis aastakümneid Weimari õukonnateatrit, tõstes aukohale antiiktragöödia ja Shakespeare'i loomingu. Publiku maitsele järeleandmist pidas ta ohtlikuks. Nooruses tõi Goethele tohutu kuulsuse tormi ja tungi liikumise võtmetekst „Noore Wertheri kannatused", mis raputas Euroopa lugejaskonda oma emotsionaalse intensiivsusega. Hilisem looming, sealhulgas „Iphigenia Taurises", „Egmont", „Faust" ning tema mahukas luulepärand liigub aga üha enam filosoofilise sügavuse poole.

Just selles kohas põrkusidki Goethe ja Kotzebue vaated kunstile. Goethe tegi teatrit selge kunstilise programmiga – teater pidi arendama publikut intellektuaalselt ning pakkuma

eeskuju. Kotzebue käsitlus oli hoopis teistsugune – tema soovis, et teater puudutaks eelkõige vaatajat emotsionaalselt, pakuks äratundmist ja pinget. Kotzebue näidendites oli rohkelt sentimentaalsust, järske süžeepöördeid, perekondlikke konflikte ja moraalseid vastandusi, mida Goethe pidas odavaks efektitsemiseks.

Kotzebue pilkas Goethet nii oma artiklites kui ka kaudselt näidendites, kujutades idealistlikke ja kõrkusesse kalduvaid kunstnikutüüpe, kes kaotavad sideme reaalse eluga. Kotzebue heitis Goethele ette, et viimane kirjutab teatrit pigem haritud vähemusele kui laiale publikule ning eirab teatri sotsiaalset rolli. Rivaliteet teravnes eriti siis, kui Kotzebue populaarsus ületas Goethe oma. Kotzebue näidendeid mängiti kogu Euroopas ning sageli tõrjusid need repertuaarist välja klassikalised draamad. Kotzebue edu tekitas Weimari ringkondades ärritust ning süvendas veendumust, et tema näidendid rikuvad publiku maitset.

Tegelikult oli Kotzebue ja Goethe nägemus teatri rollist ühiskonnas mingis osas üsna sarnane – nad mõlemad uskusid selle ühiskondlikku mõjusse ning olid veendunud, et teater ei ole pelgalt meelelahutus, vaid on ka publiku väärtuste kujundaja. Erinevus seisnes selles, milliste vahenditega ja millist mõju kirjamehed saavutada üritasid.

Karl Ludwig Sand

Karl Ludwig Sand (1795–1820) oli saksa teoloogiatudeng, kelle nimi on jäänud ajalukku eeskätt August von Kotzebue tapjana. Sandi tegu ei olnud aga üksikisiku juhuslik vägivallaakt, vaid 19. sajandi alguse Euroopa poliitiliste pingete, rahvuslike ideaalide ja noorsooliikumiste äärmuslik väljendus. Sand sündis Wunsiedelis Baierimaal vaimuliku perekonnas ning kasvas üles sügava luterliku vagaduse vaimus. Jena ülikoolis teoloogiat õppides liitus ta sealse rahvuslikult meelestatud vennaskonnaga (Burschenschaften). Sedasorti ühendused sündisid Napoleoni sõdade järel ja kandsid endas ideed ühtsest Saksa rahvusriigist, vabadusest ja moraalsest puhastumisest.

Sand uskus, et Saksamaa vabanemine ja uuenemine eeldavad mitte ainult poliitilisi reforme, vaid ka moraalset ohverdust. Tema mõtlemises põimusid religioosne märterlus, rahvuslik idealism ja apokalüptiline ettekujutus heast ja kurjast. Kotzebue kehastas Sandi silmis viimast: ta oli konservatiiv, kes kritiseeris rahvuslikku liikumist, tegi koostööd Vene keisririigiga ning pilkas idealistlikke noorsooliikumisi. Sand nimetas Kotzebuet isamaa reeturiks ja noorsoo rikkujaks.

23. märtsil 1819 sõitis Sand Mannheimi, kus Kotzebue elas. Ta pääses kirjaniku juurde ettekäändel, et soovib talle üle anda kirja, ning pussitas teda surmavalt. Pärast tegu üritas Sand enesetappu, kuid jäi ellu. Kohtus ei eitanud ta oma süüd ega püüdnud end õigustada. Vastupidi, ta esitles oma tegu teadliku ohvrina Saksamaa tuleviku nimel. See hoiak tegi temast noorsoo silmis märtri, konservatiivsema osa jaoks ühiskonnast aga ohtliku fanaatiku. Kotzebue mõrv ehmatas kogu Euroopat. See andis konservatiivsetele valitsustele ettekäände karmistada kontrolli ülikoolide ja ajakirjanduse üle. Sama aasta sügisel kehtestati nn Karlsbadi määrused, millega keelati üliõpilaste vennaskonnad, kehtestati tsensuur ja tugevdati järelevalvet haritlaskonna üle. Karl Ludwig Sand hukati 1820. aastal.

Eesti Kontsert

LASTEMUUSIKAL

Saabastega kass

Pärnu Linnaorkester • Tütarlastekoor Ellerhein (Kullo)
Dirigent **Henri Christofer Aavik**
Muusika **Raimo Kangro** • Libreto **Leelo Tungal**
Lavastajad **Ain Anger • Oksana Tralla-Anger**

T **7. APRILL 12.00** Pärnu kontserdimaja
K **8. APRILL 12.00** Vanemuise kontserdimaja
N **9. APRILL 12.00** Estonia kontserdisaal
R **10. APRILL 12.00** Jõhvi kontserdimaja

OOPERIGA :OBRAKS

eestikontsert.ee

Eesti Kontsert 85

Jõhvi kontserdimaja

JÕHVI TANTSU-FESTIVAL

TUTVU KAVAGA SIIN

23.-26. APRILL 2026

eestikontsert.ee

Jõhvi

HOOAJA
PEATOETAJA

admirals

LIVIKO

OLEREX

VEHO

jazz
PESULAD

SORAINEN

SELVER
Hea mõte

myfitness
world class gym & studios

/eestikontsert

/eesti_kontsert

eestikontsert.ee